

Biuletyn Polonistyczny

05.11.2017

Literatura polsko-tatarska po 1918 roku

Instytucje: Uniwersytet w Białymstoku (Instytucja kierująca)

Uczestnicy: Grzegorz Marcin Czerwiński

Dziedziny: Historia literatury oraz krytyka i interpretacja literacka, Studia edytorsko-filologiczne, słownikowo-encyklopedyczne, dokumentacyjno-bibliograficzne, Teoria literatury, historia myśli literaturoznawczej, metody i orientacje badań literacko-kulturowych, antropologia literatury, komparatystyka i translatologia literacko-kulturowa

---

Grant Narodowego Centrum Nauki, Nr DEC-2012/07/B/HS2/00292

Lata realizacji: 2013-2016

Kierownik projektu: dr Grzegorz Czerwiński

Jednostka realizująca: Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”
(Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku)

CEL PROJEKTU

Celem projektu jest kompleksowe usystematyzowanie i opis literatury polsko-tatarskiej, przy założeniu (w czym zawiera się podstawowa hipoteza projektu), iż literatura polsko-tatarska stanowi odrębne zjawisko na gruncie dwudziestowiecznej literatury polskiej, wykraczające poza nurt kresowy lub regionalny.

Literatura polsko-tatarska jako odrębne zjawisko krystalizuje się w dwudziestoleciu międzywojennym. Na przestrzeni wieków Tatarzy Europy Środkowo-Wschodniej byli związani przede wszystkim z Wielkim Księstwem Litewskim; ponadto cechował ich swoisty patriotyzm lokalny. Stąd też nazywani byli Tatarami litewskimi (lub: polsko-litewskimi, lub: muzułmanami polsko-litewskimi), a ich literatura – piśmiennictwem Tatarów litewskich (polsko-litewskich). Ustalenie granicy wschodniej w latach 1921–1922 spowodowało pierwszy rozpad wspólnoty tatarskiej i uruchomiło proces identyfikacji ludności tatarskiej z nowym państwem, co najsilniej dało się zaobserwować w Polsce i na Litwie, gdzie wytworzyły się nowe grupy etniczne – Tatarzy polscy i Tatarzy litewscy. Skutkiem tych przemian był też rozwój nowych literatur tatarskich. (Drugi rozpad omawianej wspólnoty nastąpił z chwilą zmiany granic Rzeczypospolitej po zakończeniu drugiej wojny światowej; wyodrębniła się wtedy dodatkowo grupa Tatarów białoruskich).

Dlaczego nie powinniśmy wpisywać twórczości Tatarów polskich w nurt kresowy lub regionalny? Tatarzy do 1939 roku byli związani z Kresami północno-wschodnimi, a ich styl życia nie różnił się od tego, jaki cechował innych mieszkańców Wileńszczyzny, Grodzieńszczyzny czy Ziemi Nowogrodzkiej. Ludność tatarska mówiła tym samym językiem (w zależności od statusu społecznego był to język polski lub gwara białoruska), nie wyróżniała się ubiorem ani zachowaniem. Elementem decydującym o jej odmienności była wyznawana religia, jaką odziedziczyli po swoich przodkach – islam. Jednakże w ich utworach literackich, chociaż pisane one były w języku polskim, odnajdujemy tematy i motywy właściwe dla literatury muzułmańskich – tureckiej, arabskiej, perskiej. Twórcy sięgają też po gatunki z literatury orientalnych (przede wszystkim po rubajjaty – „czterowiersze”). Dzieła twórców polsko-tatarskich cechuje ponadto inna wyobraźnia archetypiczna, zakorzeniona w tradycji islamskiej i mongolsko-koczowniczej. Jednocześnie pisanie w języku polskim ściśle wiąże twórców polsko-tatarskich z kręgiem wartości europejskich (choćby poprzez zawarte w samym języku metafory potoczne, związki frazeologiczne, grecka lub łacińska etymologia dużej części wyrazów, itp.).

Literatura Tatarów polskich tworzy łącznik pomiędzy tradycją polską (czy szerzej: europejską) i kulturą muzułmańskiego Wschodu. Na styku odległych kultur wytworzyła się nie tylko nowa tożsamość narodowo-etniczna (składająca się z dwóch równorzędnych komponentów – „polskości” i „tatarskości”), lecz również nowy typ wyobraźni artystycznej.

Potraktowanie literatury tworzonej przez Tatarów polskich w dwudziestym wieku wyłącznie jako literatury tatarskiej albo też literatury polskiej tworzonej przez Tatarów lub pewnej odmiany polskiej literatury kresowej (ewentualnie regionalnej) mogłoby spowodować trudność we właściwej interpretacji tej twórczości.

Spodziewanym efektem końcowym projektu jest wprowadzenie do szerokiego obiegu naukowego pojęcia literatury polsko-tatarskiej wraz z kanonem podstawowych dzieł literackich i towarzyszących im opracowań literaturoznawczych.

KONCEPCJA I PLAN BADAŃ

1. Zgromadzenie materiału badawczego – utworów literackich twórców polsko-tatarskich (kwerendy w bibliotekach i archiwach w Polsce oraz na Białorusi i Litwie).
2. Uporządkowanie zgromadzonego materiału badawczego i sporządzenie bibliografii utworów literackich autorów polsko-tatarskich, która zostanie umieszczona na stronie internetowej w postaci nieskomplikowanej, ogólnie dostępnej, bazy danych.
3. Opracowanie edytorskie najciekawszych, niepublikowanych dotąd, dzieł autorów polsko-tatarskich. W roku 2014 planowane jest wydanie dwóch tomów. Pierwszy będzie zawierał prozę podróżniczą i eseistykę. Drugi – poezję i prozę poetycką.

4. Przygotowanie serii studiów naukowych, podejmujących zagadnienia literatury polsko-tatarskiej (artykuły w czasopismach naukowych i referaty konferencyjne) i skierowanie ich do druku.

5. Przygotowanie monografii poświęconej literaturze polsko-tatarskiej po 1918 roku.

W ramach projektu stworzony zostanie ponadto warsztat analityczny do badań nad literaturami małych grup etnicznych. Literatury takie, ze względu na małą liczebność grupy, cechują się przewagą autorów nieprofesjonalnych i niewielką ilością twórców wybitnych. Jednocześnie literatury takie tworzą jednolitą całość pod względem odwoływania się do tych samych symboli, archetypów, tradycji i nie sposób w ich opisie pominąć twórczości amatorskiej. Planuje się zatem opracowanie takiego modelu badawczego, w ramach którego, pozostawiając w centrum zainteresowania literaturę o wybitnych wartościach artystycznych, udałoby się w harmonijny sposób włączyć do całości rozważań również analizę literaturoznawczą tekstów autorów nieprofesjonalnych.

BIBLIOGRAFIA LITERATURY POLSKO-TATARSKIEJ PO 1918 ROKU.

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE PRZYGOTOWANE W RAMACH REALIZACJI PROJEKTU:

Monografia:

Grzegorz Czerwiński, *„Jam z rodu Nomadów”*. *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku*, Białystok: Alter Studio; Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, 2017. ISBN 978-83-64081-43-9

Edycje krytyczne tekstów literackich:

Grzegorz Czerwiński, *Sprawozdania z podróży muftiego Jakuba Szynkiewicza. Źródła. Omówienie. Interpretacja*, Białystok: Książnica Podlaska, 2013.

Stanisław Kryczyński, *Wspomnienia. Utwory poetyckie. Eseje, wstęp, wybrani opracowanie Grzegorz Czerwiński*, Białystok 2014. (Seria „Colloquia Orientalia Bialostocensia”. Studia Tatarskie, pod red. Grzegorza Czerwińskiego, seria 2)

Podróże do serca islamu. Antologia międzywojennego reportażu polskich Tatarów, wstęp, wybór i opracowanie Grzegorz Czerwiński, Białystok 2014. (Seria „Colloquia Orientalia Bialostocensia”. Studia Tatarskie, pod red. Grzegorza Czerwińskiego, seria 3)

Redakcja monografii zbiorowych:

Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.) / Aesthetic Aspects of the Literature of Polish, Belarusian and Lithuanian

Tatars (from the 16th to the 21st Century) / Эстетические аспекты литературы польских, белорусских и литовских татар (XVI-XXI вв.), ed. by Grzegorz Czerwiński, Artur Konopacki, Białystok 2015.

Wschód muzułmański w literaturze polskiej. Idee i obrazy, red. Grzegorz Czerwiński, Artur Konopacki, Białystok 2016.

Artykuły:

Grzegorz Czerwiński, *Adas Jakubauskas – tatarski poeta Litwy*, w: *Zagadnienia bilingwizmu*, seria I: *Dwujęzyczni pisarze litewscy i polscy*, red. A. Baranow, J. Ławski, Białystok 2017.

Grzegorz Czerwiński, *Reportaż Tatarów polskich w dwudziestoleciu międzywojennym. Tematy, motywy, strategie narracyjne*, „Ruch Literacki” 2016, nr 6.

Grzegorz Czerwiński, *Emancypacja kobiety muzułmańskiej w pismach podróżniczych muftiego Jakuba Szynkiewicza*, w: *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, seria I: *Perspektywa środkowoeuropejska*, wstęp Anna Janicka, red. nauk. Anna Janicka, Corinne Fournier Kiss, Mariya Bracka, Białystok 2017.

Grzegorz Czerwiński, *Mapa wyobraźni tatarskiej. O doświadczeniu przestrzeni geograficznej w poezji Tatarów polskich i Tatarów kazańskich*, w: *Geograficzne przestrzenie utekstowione*, red. B. Karwowska, E. Konończuk, E. Sidoruk, E. Wampuszyc, Białystok 2017.

Grzegorz Czerwiński, *Dwa wiersze Stanisława Kryczyńskiego, czyli początek współczesnej poezji polskich Tatarów*, w: *Święte księgi judaizmu, chrześcijaństwa i islamu w słowiańskim kręgu kulturowym. Prace dedykowane Profesorowi Czesławowi Łapiczowi*, tom 2: *Księgi wyznawców judaizmu i islamu. Historia – Socjologia – Sztuka*, red. Monika Krajewska, Joanna Kulwicka-Kamińska, Arleta Szulc, Toruń 2016.

Grzegorz Czerwiński, *Polish Tatars' Travel Literature in the Interwar Period (1918–1939). Subject Area and Research Perspectives*, „Славистика” (Belgrad) 2016, књига XX.

Grzegorz Czerwiński, *Regionalna czy transgraniczna? Tożsamość w literaturze polskich, białoruskich i litewskich Tatarów*, w: *Region a tożsamości transgraniczne. Literatura. Miejsca. Translokacje*, pod redakcją Danuty Zawadzkiej, Małgorzaty Mikołajczak i Katarzyny Sawickiej-Mierzyńskiej, Kraków: Universitas, 2016.

Grzegorz Czerwiński, *Poezja polsko-tatarska. Analiza, interpretacja i... wartościowanie?*, „Litteraria Copernicana” 2016, nr 2.

Grzegorz Czerwiński, *Stanisław Kryczyński – mistrz metody, mistrz słowa*, „Litteraria Copernicana” 2016, nr 2.

Grzegorz Czerwiński, *Sensualistyczne bibliofilstwo Stanisława Kryczyńskiego. Tatarski autor jako uczony, czytelnik i kolekcjoner*, w: *Bibliotheca mundi. Studia bibliologiczne ofiarowane Janowi Leończukowi*, red. Jarosław Ławski, Łukasz Zabielski, Białystok 2016.

Grzegorz Czerwiński, *Dwóch tatarskich emigrantów, dwa przeciwstawne modele biografii: Edige Szynkiewicz (Kırmal) i Mustafa Aleksandrowicz*, w: *Paryż – Londyn – Monachium – Nowy Jork. Powrześnie emigracja niepodległościowa na mapie kultury nie tylko polskiej*, t. 2, red. Violetta Wejs-Milewska, Ewa Rogalewska, Białystok 2016.

Grzegorz Czerwiński, *Między świadectwem przeszłości a rodzinną legendą. O wspomnieniach Tatarów polskich*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2015, nr 7.

Grzegorz Czerwiński, *O potrzebie badań interdyscyplinarnych nad literaturą Tatarów (w perspektywie literaturoznawcy)*, w: *Tatarszczyzna w badaniach. Konteksty interdyscyplinarne / Research in Tatar Studies. Interdisciplinary Contexts*, edited by Artur Konopacki, Białystok 2015.

Grzegorz Czerwiński, *Wschód muzułmański w polskim reportażu okresu międzywojennego (1918–1939)*, w: *Orient i literatura. Między tradycją a nowoczesnością*, red. Adam Bednarczyk, Magdalena Kubarek, Maciej Szatkowski, Toruń 2015.

Grzegorz Czerwiński, *История – география – геопэтика. О возможных методах анализа произведений современной художественной литературы польских, литовских и белорусских татар*, „Slavia Orientalis” 2015, nr 2.

Grzegorz Czerwiński, *The Prominent Orientalist and Religious Figure Jakub Shinkevich / Известный ориенталист и религиозный деятель Якуб Шинкевич*, „Tatarica” 2015, №4.

Grzegorz Czerwiński, *Польско-татарские писатели в годы первой мировой войны*, w: *Татарский народ и народы Поволжья в годы Первой мировой войны: сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием, приуроченной 100-летию начала войны (г. Казань, 10–11 октября 2014 г.)*, под общ. ред. Л.Р. Габдрафиковой. – Казань: Институт истории им. Ш. Марджани, Академия Наук Республики Татарстан, 2014.

Grzegorz Czerwiński, *Sufizm i szamanizm we współczesnej poezji polskich Tatarów*, w: *Musica Antiqua XVII. Acta Slavica: „Sacrum świata wschodniego i zachodniego w kulturze Słowiańszczyzny”*. Konferencja pod honorowym patronatem Komitetu Słowianoznawstwa PAN, Bydgoszcz 18–20 września 2014, Bydgoszcz 2014. Przekład angielski i rosyjski: *The Oriental Tradition in the Contemporary Poetry of*

the Polish Tatars / Ориенталистская традиция в современной поэзии польских татар, „Tatarica” 2015, № 5. ISSN 2311-2042

Grzegorz Czerwiński, *Dzieje rękopisów Stanisława Kryczyńskiego (1911-1941)*, „Bibliotekarz Podlaski” 2014, nr 1.

Grzegorz Czerwiński, *The Research Project “The Polish-Tatar Literature since 1918” at the University of Białystok in Poland (2013-2016)*, w: *Проблемы филологии, культурологии и искусствоведения в свете современных исследований. Сборник материалов. IV Международная научно-практическая конференция 14 апреля 2014 г.*, Махачкала 2014.

(autor tekstu: dr Grzegorz Czerwiński)

Dofinansowanie: NCN

Kontakt: g.czerwinski@hotmail.com

Linki:

- <http://wschodzachod.uwb.edu.pl/literatura-polsko-tatarska-po-1918-roku/>
- <https://projekty.ncn.gov.pl/streszczenia/197175.pdf>

Słowa kluczowe: literatura piękna muzułmanów polskich, Tatarzy polscy, literatura polsko-tatarska literatura polska po 1918